

prof. dr hab. Stanisław Kozłara
Katedra Lingwistyki Kulturowej i Komunikacji Społecznej
Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Marty Jasiczek pt. *Tradycyjne i współczesne wiejskie oracje weselne w analizie językoznawczej* napisanej na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem prof. UJ dra hab. Kazimierza Sikory

Przedłożona do zaopiniowania rozprawa doktorska mgr Marty Jasiczek już na wstępie skłania recenzenta do wyrażenia kilku tyleż ogólnych, ile niestroniących od oceny stwierdzeń. Tylko z czysto formalnego punktu widzenia jest bowiem owo opracowanie ujęciem znacznie wykraczającym poza zwyczajowo przyjęte dla rozpraw doktorskich rozmiary, gdyż w całej swej zawartości liczącym ponad 500 stron maszynopisu. Z całą pewnością wybór tradycyjnych i nowszych wiejskich oracji weselnych jako obiektu opisu trudno też uznać za szczególnie częsty obszar dociekań czynionych z perspektywy lingwistycznej. Jeśli dołożyć do tego w pełni zamierzony i wielokontekstowy, oparty na bardzo bogatym korpusie materiałowym cel opisu, to przyjdzie już w tym miejscu skonstatować, iż mamy do czynienia z opracowaniem nader ambitnym, stawiającym każdego, a tym bardziej młodego badacza, *de facto* badaczkę, przed nie lada wyzwaniem. Te zaś w sposób w pełni klarowny wyartykułowane zostały w części początkowej rozprawy, gdzie na stronie 8 czytamy:

„Głównym celem badawczym mojej pracy jest lingwistyczna analiza zgromadzonych tekstów tradycyjnych oracji weselnych, a następnie porównanie ich ze współczesnymi oracjami weselnymi z odniesieniem do współczesnej obyczajowości wiejskiej. Drugim równorzędnym celem jest ustalenie cech wzorca tekstowego oracji przy błogosławieństwie”.

Jeszcze bardziej syntetycznie dyrektywy te zawierają się w pytaniach-wyzwaniach, jakie Marta Jasiczek postawiła przed swą dysertacją: czy wzorzec tradycyjny może korelować z oracją współcześnie realizowaną? oraz, po drugie, czy współcześnie często powiela się tradycyjny schemat wzorca?

W świetle powyższych założeń nie tylko zatem nie dziwi, ale też w pełni wychodzi naprzeciw oczekiwaniom kolejna spośród deklaracji wstępnych, która mówi o usytuowaniu niniejszej rozprawy w nurcie ujęć interdyscyplinarnych, obejmujących na równi językoznawcze narzędzia badawcze z obszarów stylistyki, teorii tekstu i pragmalingwistyki, włącznie z instrumentarium przynależnym analizie i interpretacji retorycznej. Tak zaprojektowana analiza gatunkowa oralnego tekstu folkloru konsekwentnie stara się uwzględnić jego wielopoziomowe ukształtowanie, w jednakowym stopniu obejmujące strukturalną, poznawczą, pragmatyczną, jak i stylistyczną organizację tradycyjnej oracji weselnej przy błogosławieństwie.

Równie bogaty materiał źródłowy pracy, na który złożyły się obfite zbiory oracji weselnych zawarte głównie w *Dzielaх wszystkich* Oskara Kolberga, a także materiały wydobyte z periodyków etnograficznych oraz zbiorów muzealnych, w oczywisty sposób wymagały odpowiednich zabiegów taksonomicznych oraz narzędzi selekcyjnych. W ich efekcie do analizy wybrano teksty mów stanowiące tyleż częsty, co obligatoryjny element w tradycyjnej obrzędowości weselnej, których współczesne reprezentacje noszą znamiona kontynuacji dawnych przemów weselnych o charakterze retorycznym.

Znamiona ujęcia w pełni przemyślanego zdradza także układ opiniowanego opracowania, na który złożyło się pięć różnej objętości rozdziałów, wzbogaconych o stosowne partie wstępno-teoretyczne oraz równie obligatoryjną część podsumowującą, bogate zestawienie bibliograficzne, a także obszernie aneksy.

Zanim więc prezentacji i analizie poddany został materiał dawnych i współczesnych oracji weselnych, czytelnik rozprawy mgr Marty Jasiczek otrzymuje należną porcję informacji przybliżających stan badań oraz rodzaj i kryteria przyjętych podstaw materiałowych opracowania. Wymogi stosowności zawierają się także w pierwszym z rozdziałów oświetlającym genologiczne i typologiczne aspekty mowy jako gatunku folkloru. Wybór wiejskich oracji weselnych jako obiektu analizy w oczywisty sposób wyznaczył także potrzebę syntetycznego spojrzenia na uwarunkowania i przemiany kulturowe wsi. Należne uwagi zawarte zostały również w tej części, która sytuje orację weselną w odpowiednim porządku definicyjnym, w kontekście szerzej widzianej obrzędowości ślubnej oraz konstant ludowego stylu artystycznego. Ta szeroka paleta podjętych w tej części rozprawy zagadnień stanowi poświadczenie należycie przez doktorantkę przyswojonych i przemyślanych podstaw metodologicznych i teoretycznych, a także właściwie rozpoznanych i wyselekcjonowanych źródeł materiałowych.

Centralne i zarazem najobszerniejsze miejsce w całej dysertacji zajmują partie poświęcone lingwistycznej analizie wiejskiej oracji weselnej przy błogosławieństwie (rozdziały czwarty i piąty), ujmujące w pierwszej kolejności jej tekstowy wzorzec tradycyjny, a następnie jego nowsze kontynuacje i metamorfozy. Ramę porządkującą ów opis wyznaczają metodologiczne założenia analizy gatunkowej tekstu na równi odniesione także do oralnego tekstu folkloru, którego wewnętrzna organizacja poddana została analizie, jak już wspomniano wcześniej, na czterech płaszczyznach: strukturalno-semantycznej, poznawczej, pragmatycznej oraz stylistycznej.

Całość zamykają syntetycznie ujęte wnioski z przeprowadzonej analizy, wzbogacone o nader obszerne zestawienie cytowanej i tematycznej literatury oraz z niemałym nakładem pracy wykonany aneks kolekcjonujący ogół poddanych analizie tekstów folklorystycznych.

Odnosząc się najogólniej do analitycznej części rozprawy, przyjdzie stwierdzić, iż w pełni stanowi ona realizację założonych we wstępie założeń oraz dyrektyw metodologicznych. Godna zauważenia jest konsekwencja jak też dbałość o należyta i miarodajną egzemplifikację poszczególnych wyznaczników gatunkowych badanego gatunku oracji. Wreszcie, co najważniejsze, Marcie Jasiczek z powodzeniem udało się wyjść naprzeciw wymogom ujęcia interdyscyplinarnego, łączącego na równi teoretyczne podstawy i sposoby operowania instrumentarium analitycznym tak w zakresie lingwistyki, folklorystyki, jak też retoryki. Umiejętnie adaptując dotychczasowe osiągnięcia metodologiczne i analityczne w zakresie badań nad mówionymi gatunkami polskiego folkloru (głównie poprzez odwołanie do prac Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej), autorka rozprawy przekonująco wskazała tak na inwariantne wyznaczniki gatunkowe wiejskiej oracji weselnej, jak też jej genezę i status gatunkowy. Ustaliła wielorakie źródła inspiracji, a także, odwołując się do nowszych reprezentacji tekstowych badanych tekstów, ukazała przewartościowania, jakim na przestrzeni czasu podlegał ten typ, mocno steatralizowanych mów ludowo-religijno-obrzędowych. Wkład doktorantki w dziedzinie rozpoznania i opisu tej części dziedzictwa polskiego folkloru i kultury oralnej wsi uznać należy za tyleż bezsporny, co oryginalny. Mimo iż podstawy źródłowe ograniczone tu zostały do stosunkowo wąskiej kategorii gatunkowej tekstów ludowych (oracje weselne przy błogosławieństwie), to poczynione na ich kanwie analizy i obserwacje odsłaniają o wiele większą skalę zjawisk i przeobrażeń w kulturze i obrzędowości polskiej wsi. Obok właściwości gatunkowych z tekstów tych wydobyta została także ogromna ilość informacji z zakresu obyczajowości, aksjologii oraz religijności wiejskiej.

Obok merytorycznych walorów, godna docenienia i pochwały jest także formalno-językowa strona ocenianej rozprawy, na którą składa się dobrze opanowany warsztat pomocniczy, umiejętność klarownego wywodu utrzymanego w tonacji przynależnej stylowi naukowemu, jak też niebudząca większych zastrzeżeń strona językowo-stylistyczna opracowania.

Nieodłącznym elementem oceny rozprawy awansowej, a w szczególności rozprawy doktorskiej, sytuującej się zazwyczaj u początków drogi naukowej, jest także pytanie, na ile podjęty problem badawczy ma charakter odkrywczy, czy w swej metodzie i wynikach wnosi inspirację do kolejnych, pokrewnych ujęć w tej dziedzinie, a także, w jakim stopniu stanowi zaproszenie do dyskusji, tudzież spojrzeń polemicznych.

Spoglądając pod tym kątem na pracę Marty Jasiczek, bez wątpienia można stwierdzić, iż w opracowaniu tym zawiera się wiele elementów pionierskich ujęć. Jest bowiem ono przykładem najbardziej wszechstronnego oświetlenia jednego z gatunków ludowej tradycji obrzędowej, w którego analizie uwzględnione zostały niemal wszystkie płaszczyzny przynależne lingwistycznej analizie tekstologicznej. W kręgu nowatorskich podejść śmiem nade wszystko postrzegać fakt uwzględnienia retorycznego podłoża wiejskich oracji weselnych przy błogosławieństwie. Rodzi się jednak w tym miejscu pytanie, czy bezpośrednie źródło owego oddziaływania stanowi tu klasyczna, grecko-rzymska tradycja retoryczna, czy też wzorców dla wielu powtarzalnych wyznaczników omawianego gatunku w większym stopniu upatrywać należy w tym, co składa się na dziedzictwo *oral history*, tj. w tyleż rytualnych, ile reproduktywnych gatunkach i figurach przynależnych do wytworów kultury ustnej. Tych związków autorka rozprawy, co godzi się zauważyć, bynajmniej nie pomija, jednakże, śmiem twierdzić, można je było uczynić o wiele bardziej centralnymi, zachowując dla nich nadal kwalifikację retoryczną z mniejszym jednak wyeksponowaniem w tym względzie tradycji klasycznej. O wiele bliższe niż te ostatnie widziałbym przy analizie oracji weselnych przy błogosławieństwie natomiast wzorce retoryki biblijnej, której natura i wyznaczniki są dzisiaj coraz lepiej rozpoznane (mowa tu m.in. o pracach takich teologów, jak Gerhard Lohfink czy Roland Meynet).

Doceniając efekty na ogromną skalę zakrojonych kwerend oraz typologii zaprezentowanych w części materiałowo-analitycznej, przyjdzie także zwrócić uwagę na możliwości nieco odmiennych taksonomii, tudzież interpretacji w tym względzie. I tak przykładowo w nader ciekawej części dotyczącej topiki (s. 155-174) porządek przywołanych toposów wydaje się dość przypadkowy, nie zawsze pozwalający na

odnalezienie czytelного kryterium kolejności ich prezentacji. Ponadto rodzi się pytanie o relację, jak zachodzi pomiędzy niektórymi typami toposów a słowami kluczowymi oracji weselnych. Zdarza się bowiem, że te same reprezentacje hasłowe, np. *Adam i Ewa*, stanowią w rozprawie elementy przynależne do różnych porządków opisu – strukturalno-semantycznego i poznawczego. Podobne wątpliwości nasuwają się odnośnie do części rejestrującej obecność w badanych oracjach struktur o typie formuł i frazemów. Typologia tychże przywołana została w większym stopniu w oparciu o pewne ich preparacje tekstowe (s. 174-190), nie zaś na podstawie o wiele bardziej oczekiwanej klasyfikacji z uwzględnieniem inwariantnych jednostek hasłowo-słownikowych.

W kwestiach bardziej szczegółowych można mieć również wątpliwość, czy nader częsty w oracjach weselnych topos *para gołębi / ptaki* swoją motywację czerpie z biblijnej sceny potopu przywołanej na kartach Księgi Rodzaju, jak chce autorka, czy też z innej księgi starotestamentowej, tj. Pieśni nad pieśniami, będącej osobliwym przykładem biblijnej liryki miłosnej (na marginesie warto dodać, że egzegeza biblijna w sporej części tekstu tej księgi Starego Testamentu dostrzega elementy pieśni weselnych). A może źródeł owych odwołań należy upatrywać w codziennej obserwacji zachowań owych ptaków?

Zgłaszając owe wątpliwości oraz uwagi polemiczne, chcę tym sposobem podkreślić, iż recenzowana praca ma w sobie walor zaproszenia do dyskusji, do dociekań nad jakże złożoną i heterogeniczną naturą badanych tekstów z obszaru ustnej tradycji ludowej.

Z czysto recenzenckiego obowiązku przyjdzie na koniec wskazać także na kilka niedociągnięć, tudzież potknięć redakcyjno-językowych. I tak ilustracje biblijne niektórych z omawianych językowych wyznaczników oracji weselnych cytowane są, co stwierdzam z satysfakcją, za tekstem mającej szczególny status w kulturze polskiej *Biblii Wujka*, dla której zabrakło jednak miejsca w wykazie źródeł bibliograficznych. Dziwi też nieco wielokrotnie zastosowany w końcowym zestawieniu literatury typ zapisu bibliograficznego opracowań zamieszczonych w czasopismach, w którym po tytule artykułu pojawia się nietypowo [w:]. Profesor Klemensiewicz nosił oczywiście imię nie Zygmunt, lecz Zenon (s. 417). Jako zaś w sumie nieliczne i stosunkowo łatwe do skorygowania wskazać należy na zauważone w rozprawie potknięcia natury stylistycznej, (s. 155), leksykalnej (s. 7, 18, 208, 235, 352), interpunkcyjnej (s. 156, 211, 231) oraz pisownianej (s. 232, 252, 264, 269 – przypis). Dostrzeżenie tych uchybień nie zmienia jednak zasadniczo, uprzednio już wyrażonej, opinii o dojrzałym i dobrze opanowanym przez doktorantkę warsztacie językowo-redakcyjnym rozprawy.

Konkluzja

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Marty Jasiczek pt. *Tradycyjne i współczesne wiejskie oracje weselne w analizie językoznawczej* jest ujęciem, które wpisuje się w szeroki, wielokontekstowy nurt badań lingwistyczno-kulturowych. Jest owo opracowanie świadectwem tyleż ambitnego, ile w pełni dojrzałego ujęcia tak pod względem metodologicznym, merytorycznym, jak też interpretacyjnym. Oparta na bogatym i reprezentatywnym korpusie źródłowym wielopoziomowa analiza tekstów tradycyjnych i nowszych wiejskich oracji weselnych odsłania nie tylko ciekawy pod względem genetycznym i formalnym gatunek przynależny do ludowej obrzędowości, ale też rzuca wiele nowego światła na wzorce i przemiany o wiele szerzej postrzeganej kultury oraz obyczajowości polskiej wsi. Za szczególnie doniosłe i odkrywcze badawczo uznać należy wskazanie na retoryczne podłoże badanych tekstów. Stwierdzam, iż tak pod względem formalnym, jak też merytorycznym opiniowana praca z naddatkiem spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Jej wyniki zaś w nieco bardziej syntetycznej formie winny zostać publikacyjnie udostępnione z myślą o szerszym kręgu odbiorców zainteresowanych problematyką lingwistyczno-kulturową oraz etnograficzną. Uważam ponadto, że zarówno ranga podjętego tematu, jak też jego interdyscyplinarne oświetlenie oraz walory poznawcze dają podstawę do uznania recenzowanej rozprawy jako wyróżniającej. W świetle powyższego z pełnym przekonaniem wnioskuję do Rady Dyscypliny Językoznawstwo Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie mgr Marty Jasiczek do dalszych etapów postępowania w niniejszym przewodzie doktorskim.

Kraków, 18 kwietnia 2020 r.

Stanisław Koziorek